

Държава и църква при комунизма, националсоциализма и фашизма

(някои аспекти на проблема)

Пламен С. Цветков

Твърде популярно е становището, че комунизмът, националсоциализмът и фашизмът са един вид религии. Действително дори и най-първобитните поклонници пред някое дърво или животно не приписват на своето измислено божество такива свръхкачества, каквито комунистическата доктрина приписва на Енгелс, Маркс и Ленин, а националсоциализмът – на Хитлер. В разрез с теоремата на Курт Гьодел, че никоя система не може да бъде описана изчерпателно от някой от собствените ѝ елементи, марксизмът-ленинизмът и хитлеризмът приписват на своите доктринери и вождове непосилната възможност да знаят за човечеството всичко. От друга страна обаче, дори и най-примитивните разновидности на фетишизма и тотемизма са далечен отглас на копнежа на всеки човек към Бог и в такъв смисъл са несравнено по-духовни от комунизма, националсоциализма и фашизма, които са пряк продукт на героичния материализъм на Просвещението. Мусолини обожествява държавата, а Хитлер свежда човека до чисто биологично същество. В стремежа си към вечен живот в един изцяло материален свят комунизмът пък стига до идолопоклонството пред един труп, като балсамира починалия си вожд и го туря в центъра на цяла система от ритуали, за да докаже, че „Той е вечно жив!“¹

Макар че не съумява да постигне тоталитарния идеал (поне до 1943 г.), Мусолини е първият, който се заканва да превърне Италия в тоталитарна

¹ Шлосберг, Х. Идоли за погибел. Сблъсъкът между християнската вяра и съвременното общество. София, „Нов човек“, 2011, 63-114, 171-209 и др.; Вл. Тодоров. Въведение в политестетиката на комунизма. – Избор, 1990, кн. 1, 36-47.

държава. В тази насока Ленин и Хитлер са несравнено по-ефикасни, макар че Ленин, Сталин и наследниците им са резервирани към термина „тоталитаризъм“ и дори се обиждат, когато някой определя комунистическия режим като тоталитарен. Разбира се, това не намалява ни най-малко абсолютната несъвместимост на тоталитаризма с християнството. Тази несъвместимост е най-напред светогледна, между схващането за свободна воля и детерминизма. Създаден по образ и подобие на Бог, Адам е изправен във всеки момент от живота си пред избора между доброто и злото и осъществяването на този избор зависи изцяло от собствената му воля. Идеята за свободата заема централно място в Христовото учение: „*А Господ е Духът; и където е Господният дух, там е свобода.*“ (2 Кор.3: 17). Неповторимостта на всеки човек е неотделима от плурализма и затова апостол Павел изтъква на коринтяните, че „*е нужно да има разделение между вас, за да се видят кои са одобрените между вас*“ (1 Кор.11: 19).

Детерминизмът на комунизма, националсоциализма и фашизма обаче подчинява човека изцяло на някакви външни социалноикономически, природобиологични или държавнонационални фактори. Материалистичното и прогресистко убеждение, че човешкото развитие се подчинява на същите природоматематични закони, на които се подчиняват орбитите на планетите, лесно води до чугунения извод, че „*свободата е осъзната необходимост*“, което означава, че свобода просто няма и не може да има. Опирайки се на догмите на Енгелс и Маркс, Ленин дефинира безапелационно човека като класово и нищо друго освен класово същество и отрича човешката личност. Богатството, многопосочието и непредвидимостта на историята и цивилизацията се опростяват до формулата на Енгелс, че „*от момента на разлагането на първобитното общинно земевладение цялата история е история на класовата борба.*“²

² Сталин, Й. Въпросите на ленинизма. С., Издателство на Българската комунистическа партия, 1951. 459.

На свой ред Хитлер подчинява историческия процес на постулата за борбата между *“висши”* и *“нисши раси”*. От такава гледна точка очевидно несъвместими категории и процеси се определят по абсурден начин като различни страни на един и същ феномен. В този дух социалистическите и социалдемократичните партии например се окачествяват като *“марксисткия боен отред на международния еврейски борсов капитал”*. Така или иначе и Хитлер отрича личността, а оттам и свободната воля и свежда човека до биологичен индивид, подчинен изцяло на закономерностите на социалния дарвинизъм.³

Най-сетне за Мусолини човекът е немислим извън държавата и същността му се определя изцяло от държавата, която според основателя и вожда на италианския фашизъм дори предхожда и създава нацията. Давайки си сметка, че това твърдение се разминава драстично с историята на Италия, Мусолини окачествява формирането на нацията, преди да има още държава, като държава в процес на създаване. Много по-същественото е, че според него държавата е *“универсална съвест и воля на човека в историческото му съществуване”*, което означава, че и при фашизма няма място за свободна воля.⁴

При това положение човечеството се редуцира до някаква монолитна маса с една единствена воля, която може да се изрази по автентичен начин само от вожда и от никой друг. Това задължително се придружава от истеричен култ към диктатора като гениален откривател на обективните закономерности на човешкото битие и развитие. И комунизмът, и националсоциализмът, и фашизмът изпъкват със своя антииндивидуализъм, милитаризъм, антидемократизъм и антипарламентаризъм, антикапитализъм, антисоциализъм и антисоциалдемократизъм, както и със стремежа си към увековечаване и с еднопартийния си монопол. Всекидневното и дори всекичасно насилие над

³ A. Hitler, A. Mein Kampf. München, Zentralverlag der NSDAP, 1942, S. 702.

⁴ M. Ormos. Mussolini. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987, 71.old.; B. Mussolini. Fascismo. Dottrina. – In: Enciclopedia italiana. Vol.14. Milano, 1932, p. 848.

личността поражда непрекъсната необходимост от мобилизация на масите срещу някакъв измислен общ класов, расов или държавнонационален враг и по този начин човекоядството се издига в ранг на политическо изкуство.⁵

Не по-малко абсолютна е и структурната несъвместимост между тоталитаризма и християнството, тъй като църквата трябва да е отделна и независима от държавата: *„Отдавайте императорското на императора, а Божието – на Бога“* (Мт.22: 21). В стремежа си обаче да превърнат човека в собственост на партийно-държавния апарат комунизмът, националсоциализмът и фашизмът са непримирими към всякакви форми на самостоятелно мислене и организиране извън контрола на режима. За жалост усилията на държавата да постави под контрола си църквата имат дълга предистория. Нейното начало трябва да се търси още при римския император Константин Велики (306-337), който си е позволявал да се намесва в църковните работи и да натрапва собствените си решения, дори преди да е бил покръстен. Единствено благодарение на отдалечеността си от новата столица Константинопол (Цариград), както и благодарение на непрекъснатите войни между държавите, които постепенно си поделят западноримските земи, римският папа съумява да се сдобие с все по-независима позиция, а често пъти и да налага волята си върху западноевропейските владетели. За сметка на това в Източната римска империя, наричана от историците за улеснение Византия, църквата се превръща в крайна сметка в неделим елемент на държавната администрация. Действително вселенският патриарх продължава да се избира от синод, но членовете на синода знаят много добре, че ги чакат в най-добрия случай сериозни неприятности, ако не изберат кандидата, предпочитан от василевса.⁶

Моделът е напълно приложим и за колективистично-деспотичната система на Голямото московско княжество, което завладява останалите руски държавици и налага свръхцентрализираната си държавнополитическа структура върху цяла Русия. През 1589 г. руският цар и самодържец Фьодор I

⁵ Цветков, Пл. С. Светът на мегамитовите. София, Нов български университет, 2008. 103-135.

⁶ Острогорски, Г. История на византийската държава. Б.м., „Прозорец“, б.г. 213-411 и др.

(1584-1598) издига московския митрополит Йов в патриаршески сан и залива с парични суми цариградския, александрийския, йерусалимския и антиохийския патриарх, както и Атонските манастири и търновския митрополит, в знак на благодарност, че са признали новата патриаршия. Всъщност това унищожават и сетните останки от автономията на източнославянската църква спрямо светската власт. През 1721 г. Петър I премахва и формално патриаршеската длъжност и сам оглавява църквата като председател на синода.⁷

Пълното подчинение на Руската православна църква спрямо държавата несъмнено улеснява изстребителната кампания на болшевишкия режим за изкореняването на християнството. Първоначално обаче Ленин и неговите главорези решават да си поиграят на „толерантност“ и признават избора на Тихон за патриарх, след като вече няма самодържец който да председателства синода. Още през февруари 1918 г. обаче всички църковни имоти са конфискувани, а самият Ленин се заканва да замени Бог с електричеството: *„Електричеството ще замести Бога. Накарайте селянина да се моли за електричество и той ще усети, че властта на правителството е по-силна от тази на небето.“*⁸

С тази цел режимът организира поредица от „спонтанни“ кампании за оскверняване на реликвите на светците, шумни „антирелигиозни карнавали“ по време на големите християнски празници и все по-често посяга на по-големите храмове, като ги превръща в музеи на атеизма, а най-често като ги вдига просто във въздуха. На 26 февруари 1922 г. във всички църкви се извършва конфискация на *„скъпоценностите и златото или среброто, на всички скъпоценни камъни, които не служат директно на култа“*. Врх на цинизма е, че мярката се оправдава с нуждата да се спасяват гладуващите, макар че масовото умъртвяване с глад е дело на самия режим, който се стреми по този

⁷ Пастухов, Ив. Българска история. Т. 2. София, „Хемус“, 1943. 535-541; Петвеков, Б. [П. Гудев]. Историята на източния въпрос преди освобождението на България (фототипно издание). С., Печатница на Тано Пеев, 1908. 17-21; История на България. Т. 4. С., Издателство на Българската академия на науките, 1983. 290-312.

⁸ Куртоа, Ст., Верт, Н., Пание, Ж.-Л., А. Пачковски, К. Барточек, Марголен, Ж.-Л.. Черната книга на комунизма. С., „Прозорец“, 1999. 113.

начин да унищожи физически селяните като съмнителна прослойка от индивидуални стопани. Така или иначе през март 1922 г. Ленин решава, че *„сега е моментът да бъде сразено черносотническото духовенство по най-решителен и безжалостен начин, с такава жестокост, че да я помни с десетилетия“*. Вождът на руския и световния комунизъм и създател на съветската държава е убеден, че *„колкото е по-голям броят на разстреляните представители на реакционното духовенство и буржоазията, толкова по-добре ще бъде за нас“*. Така само през 1922 г. са избити 2691 свещеника, 1962-ма монаси и 3447-ина послушници, а синодът на Руската православна църква е ликвидиран. Първоначално патриарх Тихон е арестуван и изправен пред някакво съветско подобие на съд, но през 1925 г. и той е убит.⁹

Властите не позволяват избора на нов патриарх, а само на временни заместници, някои от които също са убити. През 1927 г. комунистическият режим насилва временния патриаршески заместник, митрополит Сергей, да издаде специална декларация, в която приканва всички свещеници и членове на Руската православна църква както в Русия, така и в чужбина, към пълна вярност спрямо съветската власт.¹⁰

Обезглавяването на църквата не намалява ни най-малко репресиите и свещениците продължават да са сред първите и най-чести жертви на съветските лагери на смъртта. Нещата се променят едва след изпреварващото нападение, което Хитлер предприема срещу Сталин на 22 юни 1941 г. Антирелигиозната пропаганда в Русия е на практика спряна и дори са разпуснати атеистични организации като *„Съюза на войнстващите безбожници“*. Поначало периодичните кампании на *„либерализация“* са един от предпочитаните методи на комунистическия режим и конкретно на Сталин, за да разкрие по-лесно онези елементи, които са неподатливи на комунизация и които трябва да бъдат изтребени. В случая тази *„либерализация“* се оказва обаче и сравнително по-гъвкав начин за пълното покоряване на църквата. На 8

⁹ Пак там, 113-115.

¹⁰ Русская православная церковь. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

септември 1943 г. е възстановена Московската патриаршия, като за патриарх е „избран“ по съветския маниер същият митрополит Сергей, който вече е доказал сляпата си вяроност към комунизма и неговия вожд. След смъртта му през 1944 г. постът се заема от ленинградския (санкт-петербургския) митрополит Алексей.¹¹

С още по-голямо настървение изпъква терорът върху западнокристиянските общности, които попадат в границите на Русия и съветската империя в резултат на завладяването на Източна Европа от „червената армия“ в края на Втората световна война. Всъщност репресиите срещу неправославните църкви стават неделима част от духовния и физическия геноцид, на който са подложени украинците, поляците, литовците, латвийците и естонците. Украинската гръцка католическа (униатска) църква е направо ликвидирана, като цялото ѝ имущество е прехвърлено официално на Московската патриаршия. В Полша пък започват шумни процеси срещу католически епископи, като сред най-известните жертви е кардинал Вишински. Още по-драстични са мерките срещу католическата църква в Източна Полша, която е анексирана пряко към Съветския съюз и поради това полският елемент там трябва да бъде изкоренен изцяло. Това се придружава от една изключително долнопробна и просташка антирелигиозна пропаганда, която не е спестена дори и на най-малките дечица. Във връзка с ширещия се недостиг на храни и предизвикания от това глад е измислен и специален ритуал. Болшевишка комисия кара децата да се молят на Бог за храна и след дълга пауза им се казва: „*Виждате ли, че не получихте нищо. Помолете сега Сталин за същото.*” Веднага след новата „молитва” в класната стая се донасят чай и сандвичи и се декламира следната „поука”: „*Сега виждате кой е по-добър и по-могъщ.*”¹²

¹¹ Верт, Н. История на Съветския съюз. Б.м., „Кама“, 2000. 288-289.

¹² Ukrainian Greek Catholic Church. - http://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Greek_Catholic_Church#20th_century:_persecution_and_internationalization; Ст. Куртоа, Н. Верт, Ж.-Л. Пание, А. Пачковски, К. Барточек, Ж.-Л. Марголен.

Макар и в забележимо по-меки форми, репресиите и тормозът върху християните продължават и при наследниците на Сталин – Никита Хрушчов и Леонид Брежнев, при все че при тях се забелязва и известно отпускане на забраните и ограниченията при провеждането на църковните служби и ритуали. Във всеки случай комунистическата държава не отслабва ни най-малко задушавщата си хватка върху църквата и дори в самия край на съветския период от историята на Русия не липсват убийства на искрено вярващи християнски мислители като Александър Мен, умъртвен през 1990 г. по зверски начин от „неизвестни лица“, останали неразкрити и до ден днешен. Разтърсващо свидетелство за едва ли не пълната съветизация на Московската патриаршия е изборът на нов патриарх след смъртта на Алексий II през декември 2008 г. И тримата кандидати – митрополитът на Калуга Климент, митрополитът на Минск Филарет и митрополитът на Смоленск Кирил – се оказват сътрудници на зловещия „Комитет за държавна сигурност“ (на руски „Комитет государственной безопасности“, откъдето и абривиатурата КГБ). Не е за учудване при тази ситуация, че според социологичните проучвания едва 15-16% от руснаците се самоопределят днес като вярващи християни.¹³

Подобно на Ленин през 1917-1918 г., Хитлер също е отначало „по-деликатен“ по църковните проблеми, поне докато консолидира властта си. Картината е по-сложна и поради факта, че Германия изпъква с религиозния си плурализъм, като над една трета от германците са католици, а останалите са най-вече лутеранци, но има и други реформирани вероизповедания. Все пак, дори и в първоначалния си „по-либерален“ подход Хитлер отрежда на църквата подчинена роля, изтъквайки, освен всичко останало, че в националсоциалистическа Германия жената трябва да се придържа към трите „К“ – църквата, децата и кухнята (на немски “Kirche, Kinder, Küche”). Също

Цит. съч., 346; L.Rees. World War Two. Behind Closed Doors. Stalin, the Nazis and the West. S.I., BBC Books, 2008, p.,29 and 39.

¹³ Русская православная церковь. - <https://ru.wikipedia.org/wiki/>; Менъ, Александр Владимирович.- <https://ru.wikipedia.org/wiki/>; Весь сор в одной избе. – В: Компромат.Ru.- http://www.compromat.ru/page_23895.htm.

подобно на Ленин Хитлер изпитва дълбока омраза към църквата, но не заради нейната „реакционна класова“ същност, а заради отказа ѝ да признае „расовия проблем“. За разлика от Ленин обаче Хитлер трябва да се бори срещу римокатолическата църква, която по традиция има несравнено по-независима позиция спрямо държавата, отколкото руското православие. Сериозна причина за първоначалната „толерантност“ на създателя и вожда на германския националсоциализъм е и потребността му от поддръжката на католическите партии в първите дни след като става канцлер на 30 януари 1933 г.¹⁴

На 20 юли същата година Германия дори сключва с Ватикана конкордат, който гарантира на римокатолическата църква свободно да проповядва и практикува религията си и правото да урежда собствените си работи. Само десет дена по-късно обаче нацисткия режим разтуря Лигата на католическата младеж. Премахнати са и повечето периодични католически издания, а германската тайна полиция Гестапо брутално погазва и тайната на изповедта.¹⁵

Подобно на немалко православни свещеници в Русия, редица католически свещеници и протестантски пастори в Германия също бързат да изпъкнат като ентузиазирани поддръжници на националсоциализма. При това още през XVI-XVII в. германските лутерански църкви изпадат в една зависимост от държавата, която не е без аналог с подчинението на православието в Русия пред самодържеца, но първоначално стремежът на нацисткия режим да покори протестантите също се натъква на редица спънки. В помощ на Хитлер идва едно течение, стремящо се да обедини всички протестантски деноминации в една обща църква, която да възприеме изцяло националсоциалистическите догми за надмощието и предимството на германската „раса“. Протестантските опоненти на нацизма съумяват обаче да се обединят в „Конфесионална църква“, която се заема да противодейства на нацификацията на протестантските църкви, но още преди края на 1933 г. с

¹⁴ W. Shirer. Le Troisième Reich des origines à la chute. Vol.1. Paris, “Stock”, 1976, p. 308.

¹⁵ Пак там, 308-309.

терор и сплашвания Хитлер налага своя кандидат за епископ на Райха в лицето на Лудвиг Мюлер. Скоро обаче германският диктатор се убеждава, че колкото и да е ентузиазизиран във верността си към националсоциализма, Мюлер причинява повече щети, отколкото ползи, като отблъсква вярващите с налудничавите си идеи за изоставяне на Стария завет и за преразглеждане на Новия завет.¹⁶

В крайна сметка Хитлер решава да подчини лутеранската църква директно на държавата и поверява тази мисия на своя приятел Ханс Керл, когото назначава за министър на църковните работи. През 1935 г. са арестувани и 700 пастора от антинацистката „Конфесионална църква“. На следната година по затвори и по лагери са хвърлени още няколко стотин пастора, като този път има и убити, а имуществото и паричните средства на „Конфесионалната църква“ са конфискувани. На 12 февруари 1937 г., в атмосферата на все по-брутални репресии Керл разгласява в прав текст, че националсоциалистическата партия *„се опира на принципа на положителното християнство, а положителното християнство е националсоциализмът“*. През пролетта на 1938 г., когато зад решетките и телените мрежи са хвърлени близо 2000 пастори и изтъкнати протестантски дейци, лутеранският епископ на Хановер Мараренс е насилен да накара всичките пастори от своя диоцез да положат лична клетва на вярност към „фюрера“. За кратко време такава клетва полагат и повечето от останалите протестантски пастори в Германия.¹⁷

Подобно на комунистическа Русия, едва ли не пълното подчинение на църквата пред режима в националсоциалистическа Германия не я спасява от по-нататъшни, още по-жестоки репресии. През 1941 г. един от най-близките сътрудници на Хитлер, Мартин Борман, оповестява без заобикалки, че *„националсоциализмът и християнството са непримирими“*. На свой ред Алфред Розенберг, който е един от официалните идеолози на Националсоциалистическата германска работническа партия, стъкмява и

¹⁶ Пак там, 309-313.

¹⁷ Пак там, 313-316.

специална програма от 30 точки за „*Национална църква на Райха*“. Тази структура трябва да подчини всички църкви в Германия, а като основна нейна цел се посочва безвъзвратното унищожаване на „*всички чужди християнски култове, въведени в Германия през тъжната 800 г.*“. Пасторите и свещениците трябва да бъдат заменени с „*оратори на Райха*“, а публикуването и разпространението на Библията в Германия трябва да се спре незабавно. Книгата на Хитлер „*Моята борба*“ се окачествява в програмата за „*Национална църква на Райха*“ като „*най-грандиозния от всички документи*“, олицетворяващ „*най-чистия и най-истинския морал, на който може да се осланя нашата нация както сега, така и в бъдеще*“. По олтарите в храмовете не трябва да има нищо друго освен един меч и един екземпляр на „*Моята борба*“, която е „*най-свещената от всички книги за германците, а оттам и за Бог*“. Най-сетне християнският кръст трябва да бъде заменен навсякъде с пречупения кръст на националсоциализма. По всичко личи, че единствено краткото времетраене на националсоциалистическия режим не му позволява да пристъпи към изкореняването на християнството в Германия.¹⁸

Хитлер никога не е бил социалист или социалдемократ, но масата от привържениците му са предимно доскорошни дейци на различни социалистически и социалдемократични партии и течения. За сметка на това Ленин и Мусолини започват политическата си кариера именно като радикални социалисти. Подобно на Ленин, младият Мусолини също изпъква със своя атеизъм, антиклерикализъм и антимонархизъм, както и с убеждението, че в борбата срещу “буржоазията” са позволени и дори са за предпочитане насилствените средства.¹⁹

Разочарован от пасивността на италианските социалисти, които очевидно не могат да му послужат за трамплин към властта, Мусолини напуска през 1915 г. Социалистическата партия, за да учреди през 1919 г., Фашистката партия в условията на острата политическа и социална криза, избухнала след

¹⁸ Пак там, 316-317.

¹⁹ M. Ormos. Op.cit., 15-27.old.

края на Първата световна война. Като партийен вожд той също се отличава със своето безбожие и антимонархизъм, но същевременно е готов едва ли не на всякакви компромиси, за да се добере до управлението на Италия. Така през 1921 г. Мусолини дава съответните гаранции за лоялност към крал Виторио Емануеле III (1900-1946) и не се скъпи на помирителни жестове и към църквата. И наистина на 30 октомври 1922 г. монархът поверява на Мусолини формирането на следващото правителство, след като фашистите са започнали да превземат държавните и местните учреждения и са тръгнали на „поход към Рим“. Без оглед на революционните методи обаче позициите на Мусолини в момента, когато става министър-председател, са доста по-слаби от тези на Хитлер на 30 януари 1933 г. и от тези на Ленин на 7 ноември 1917 г., тъй като фашистският вожд разполага всичко на всичко с 45 депутатски места.²⁰

На Мусолини му трябват цели четири години, за да ликвидира всички политически сили и да наложи еднопартийния монопол на Фашистката партия. При това той има насреща си не само монархията и свързаните с нея среди, но и най-мощното християнско вероизповедание в лицето на римокатолицизма. При тази ситуация и дума не може да става за републикански и антихристиянски напъни. Нещо повече – през 1929 г. Мусолини собственоръчно подписва от името на Италия така наречения Латерански конкордат с Ватикана, който е валиден и до ден днешен. Според постигнатите споразумения Светият престол признава официално обединеното Кралство Италия и Рим за столица на страната, а папата получава статут на държавен глава с екстериториалност на своята резиденция - Ватикана, който става по този начин най-малката по територия държава, но и една от най-влиятелните сили в света.²¹

По силата на конкордата фашистският режим утвърждава римокатолицизма като единствената държавна религия, оставя

²⁰ L. Salvatorelli, G. Mira. Storia d'Italia nel periodo fascista. Torino, „Giulio Einaudi“, 1957, pp. 180-290; H. Finer. Mussolini's Italy. London, 1964, p. 377.

²¹ Patti Lateranensi. - http://it.wikipedia.org/wiki/Patti_Lateranensi.

бракосъчетанията и разводите изцяло в компетенцията на църквата и допуска католически училища. Това не пречи обаче ни най-малко на Мусолини да премахне всякакви религиозни и консервативни елементи в държавната просветна система. Всички подрастващи от най-крехка възраст до 21 години са обхванати в разгърнатата мрежа от детски, юношески и младежки организации, пряко подчинени на Фашистката партия. В началото на 30-те години режимът вече контролира доста ефикасно своите поданици, макар и далеч не в онзи размер, в който би му се искало на вожда.²²

Църквата е трън в очите на Мусолини през цялото време на властването му, но той няма друг избор освен да излива безсилната си злоба по този повод, и то само пред най-близките си сътрудници. Пред своя зет и дългогодишен външен министър граф Галеацо Чано фашисткият вожд неведнъж изтъква например, че ставал *„все по-голям и по-голям гибелин“*, имайки предвид политическото течение, което води от XII до XVI в. ожесточена борба срещу папата. В тесен кръг Мусолини често се заканва *„да извие врата на Ватикана“* и подчертава, че Светият престол бил *„рак, който разяжда националния ни живот“*. Италианският диктатор не оставя и никакво място за съмнение относно бъдещите си намерения: *„Папата нека да не мисли, че може да търси съюз с монархията, защото аз съм готов да вдигна и двата института във въздуха едновременно.“*²³

Мусолини не само няма обаче никакви шансове да изпълни заканите си, но е безсилен и да се задържи на поста си след десанта на американски, британски и канадски войски на остров Сицилия на 10 юли 1943 г. На 25 юли *Големият фашистки съвет* кара Мусолини да си подаде оставката, а Виторио Емануеле III подписва указ за ново правителство начело с генерал Пиетро Бадольо. Самият Мусолини е арестуван, но на 12 септември германски командоси начело с Ото Скорцени го освобождават от затвора и го отвеждат в

²² L. Salvatorelli, G. Mira. Op.cit., pp.450-453; H. Finer. Op.cit., pp.123-124.

²³ Г. Чано. Политически дневник (1939-1943). С., „Български художник“, 1992. 136-137 и 180-181.

Германия. На 23 септември Мусолини прокламира по Радио Мюнхен учредяването на една „Италианска социална република“, но марионетното му правителство може да властва само в онази част от Италия, която е под нацистка окупация. Това е времето, когато фашисткият вожд се завръща към антимонархизма и антиклерикализма на ранния фашизъм, което само посочва, че завоят му в консервативна посока през 1922 г. е един временен компромис, макар и да е траял 20 години. Подобно на Ленин с неговата *“нова икономическа политика”* и подобно на Сталин, който възвръща традиционната просветна система, съвместното съществуване на фашизма с монархията и църквата е само крачка назад, за да може скокът към тоталитарния “идеал” да бъде по-голям и необратим.²⁴

Тоталитаризмът е античовешки, което неизбежно го прави и антихристиянски. Никак не е случайно, че една от първите мерки на Ленин и Хитлер след като идват на власт е да възвърнат смъртното наказание. Човекоядството е неотделимо от стремежа да се изкорени християнството. Целта се оказва обаче непосилна и за Ленин, и за Хитлер, и за Мусолини. Духовните травми, които нанася обаче комунизмът в течение на 74 години, са най-страшни и трайни, докато за дванадесетте години властване националсоциализмът постига забележимо „по-скромни“ резултати. Остава ни само да се надяваме, че с войнстващото си безбожие комунизмът, националсоциализмът и фашизмът са предизвикали донякъде и обратни реакции, като са засилили копнежа по Бог поне сред част от хората. Бедата е, че духовната празнота, оставена в наследство от комунистическата касапница в съветската империя, рискува да бъде запълнена от всякакви шарлатански и псевдорелигиозни доктрини, които често пъти прикриват най-банален панславизъм и комунизъм.

²⁴ L. Salvatorelli, G. Mira. Op.cit., pp. 1040-1077.